

- [Головна](#) ▶

- [Дискусія](#) ▶

- Іван Монолатій. ЧОРНІ ЛЕБЕДІ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ.(НЕ)ЙМОВІРНІ ВИПАДКИ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТИ. 3. Диктатор ЗУНР: пояснення заднім числом

ІВАН МОНОЛАТІЙ. ЧОРНІ ЛЕБЕДІ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ.(НЕ)ЙМОВІРНІ ВИПАДКИ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТИ. 3. ДИКТАТОР ЗУНР: ПОЯСНЕННЯ ЗАДНІМ ЧИСЛОМ

29 April 2020

... чорні лебеді часу з лебединої пісні сторіч

потім впливуть знову .

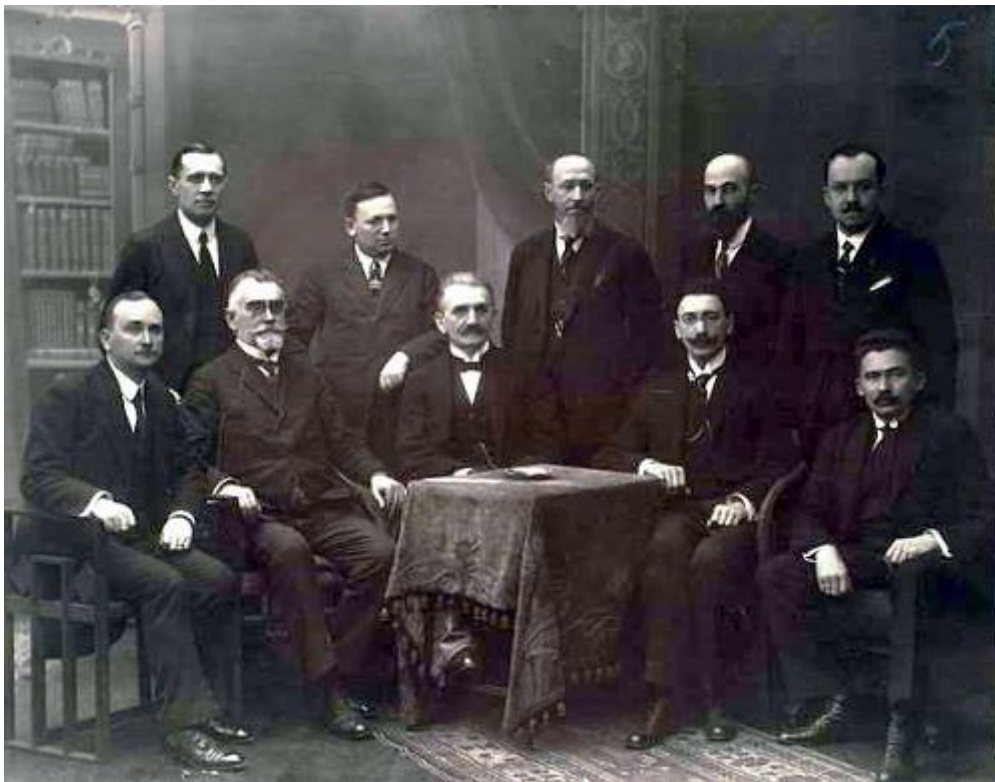
Ліна Костенко¹

Злука ЗУНР і УНР зайвий раз актуалізувала проблеми у взаєминах західних і східних українців. Як зауважував Іван Кедрин, «Акт 22 січня 1919 року формально заводив соборність і перетворював Західню Українську Народню Республіку в “Область”. [...] Насправді поділ існував весь час – були два уряди, два командування, не було взаємного довір’я, були дві політики. Головною причиною того стану були власне дві психіки, створені у західних і східних українців під впливом перебування впродовж сторіч під різними чужинецькими окупаціями. [...] І нещастям було те, що у проводі галичан стали у 1918 році люди, які були добрими австрійськими парламентаристами, гарними промовцями, чесними людьми, активними громадянами – патріотами, але не були державними мужами й індивідуальностями, що їх вимагала тодішня історична хвиля [...]»².

Ці проблеми виявили себе під час Трудового Конгресу в Києві. Вже 24-25 січня 1919 р., під час нарад комісій і фракцій, принциповим стало «питання влади»: «Сварка над “питанням влади” була тим завзятіша, чим ближче під Київ підсувалися большевики [...] Положення в Києві ставало чимраз більше нервові. Цього напруження нервів не бажала собі переживати більшість присутніх у Києві членів гал[ицького]. Уряду та президія делегації. Не говорячи нічого решті членів делегації, покинули вони Київ»³. У столиці залишився державний секретар Л. Цегельський і окремі члени делегації, без участі якої, як він згадував, «він (Трудовий Конгрес. – І. М.) був би одним з багатьох конгресів, що відбувалися у Києві [...] а які лишили по собі стоси задрукованого звітами паперу, ніякого ніякого натомість дійсного політичного

результату»⁴. Не лише російсько-більшовицька окупація України у 1919 р., а й речі суто внутрішнього порядку, абсолютно не сприяли практичній реалізації об'єднавчих процесів. Вже згодом, після поразки Української революції, Л. Цегельський підсумував: «тяжко було вдержати в практиці дійсну соборність та єдність української політики. Галичани жили й думали по-своєму, а Придніпрянці по-своєму. Одні йшли своїми шляхами, а другі знову своїми. В ґрунті речі зі соборности і з єдности не лишилося нічого, крім всеукраїнського сантименту, та словесних деклярацій Української Національної Ради, Трудового Конґресу і зі Софійської Площі»⁵. Не надто оптимістичними були й міркування Михайла Лозинського, мовляв, «Акт з'єдинення оставляв галицькому правительству повну незалежність, так що спільна діяльність обох правительств не мала для себе постанов закона й опиралася тільки не порозумінню між ними»⁶.

А що згідно із Талебовою теорією, нерозуміння причинно-наслідкових зв'язків між абстрактною політикою й конкретними діями, своїм агресивним невіглаством, зазвичай провокує появу Чорних лебедів⁷, акт УНРади і Державного секретаріату від 9 червня 1919 р. про введення Диктатури в ЗОУНР⁸, став третім Чорним лебедем Української революції на західноукраїнських землях. Її запровадили, головним чином, через військові поразки Галицької Армії у боротьбі з польським військом і кризові явища в системі адміністрації та Збройних сил ЗОУНР. Найвищим керівником ЗОУНР з необмеженими повноваженнями цивільної та військової державної влади став Диктатор – Є. Петрушевич⁹.

Зауважмо: контроверсійна фігура цього політичного і державного діяча не об'єднала тогочасних політиків, а скоріш їх дезорієнтувала. Адже, як, наприклад, зауважував у листах до В. Липинського О. Назарук, «всі Петлюри, Петрушевичі і т. п. се тільки тіні влади, тіні потенції її, не дійсність. Се були привиди думок, не думки. Се були галюцинації держави»¹⁰. А для того щоб, третій Чорний лебідь знову повернувся на Галичину, вже у 1919 р. треба було, щоб тут трапився ще один, аніж, скажімо,

згаданий вище Д. Вітовський (див. першу частину), «гігант/карлик». Ним, власне, і був Є. Петрушевич: «Се оден з дуже численних доказів абсолюту наївності, який сидить у людині, котру химерний випадок висунув на верх у такім бурхливім часі. [...] Одно в нім було добре: робив вражіння чесноі людини і з тактом. [...] Словом – се людина, яка має тільки індивідуальність формалістики (виступу, репрезентативности). Се винесло його між недбалими на форми українцями. Друга його риса – впертість, котра який час робить вражіння енергійности. Винесення його на чоло нації [...] закрутило йому у голові; треба признати, що пізніше ніж Петлюрі. У Петлюри хвороба цезаризму [...] проявилася гостро вже в Кам'янці. У Петрушевича щойно у Відні. Не терпів аргументації»¹¹. Вкотре історія Є. Петрушевича як політика свідчила про його інституційну слабкість¹².

Проголошення Диктатури спричинило правову колізію, адже надання надзвичайних повноважень не були передбачені конституційними законами ЗУНР, а внаслідок проголошення Диктатури Рада Державних Секретарів припинила свою діяльність, а функції центрального виконавчого органу перейняла Рада Уповноважених Диктатора у складі п'яти осіб¹³. Про те, що акт 9 червня 1919 р. став «тиранією випадкового» в «сучасній аудиторії артиста» (обидва визначення – Н. Н. Талеба) і, додаймо, етнічного політичного актора, свідчило «ретроспективне викривлення» (термін Н. Н. Талеба) особливостей Диктатури Є. Петрушевича. Зокрема в еміграційних умовах 23 червня 1922 р. на засіданні Національної Ради у Відні С. Вітик стверджував: «Коли ми усунемо диктатуру, то ще нічого не виграємо, бо диктатура знаходиться в положенню потопаючого корабля, з якого всі тікають, диктатура є нелегальною, неправильною[,]є скандалом для українського населення Сх[ідної]. Галичини, диктатура знегувала і зломала нашу конституцію. Диктатор є узурпатором, який знівечив армію і на кінці втік покинувши її на ласку і неласку ворогів, розтратив гроші, зрадив українську націю, зламав злуку з Великою Україною [...] Підчеркую, що в диктатурі зібралася кліка, яка довела нас своєю політикою до краю [...] Ми висимо у воздуху, спимо, а винна цьому диктатура. [...] Диктатура не вибере незалежности для Сх[ідної]. Галичини, бо вона не здібна до того. Галичина була незалежною, коли сам народ здобув її в кровавих боях, але диктатура запропастила її»¹⁴. Натомість уповноважений Диктатором ЗУНР для внутрішніх справ Володимир Сінгалевич на засіданні 29 червня 1922 р. твердив, що «всі справи рішає сам диктатор. Жадної колегії (уповноважених Диктатора. – І. М.) немає, а уповноважені є звичайними урядовцями, які дістають прикази і сповняють їх. Диктатура є легальною, він одержав владу, яку держить до нині і ніхто йому не відібрав. Отже вся власть у нього (Є. Петрушевича. – І. М.)»¹⁵.

Важливо підкреслити, що Директорія негативно сприйняла проголошення Диктатури ЗУНР, а тому, для її нейтралізації уряд УНР вже 4 липня 1919 р. ухвалив Закон про утворення в складі міністерств УНР Міністерства по справах Західної Облaсті Республіки (Галичини). А що цю структуру створили для усунення від влади Є. Петрушевича¹⁶, взаємини на лінії Петлюра-Петрушевич час від часу ставали напруженими, особливо за умови того, що на той час обидва уряди перебували у Кам'янці-Подільському. Ці суперечності доволі чітко характеризує повідомлення М. Лозинського про міркування з цього приводу одного з «галицьких діячів»: «Примушене уступити перед Польщею й антантою з Галичини, галицьке правительство пішло з армією на Велику Україну під кличем: “Через Київ до Львова”. Побити большевиків і укріпити українську державність на Великій Україні, а тоді звернути всі сили української держави проти Польщі за визволення Галичини. [...] Коли галицьке правительство хотіло воювати з большевиками й укріпляти українську державність для визволення Галичини (тут і далі розбивка в оригіналі. – І. М.), то

правительство Директорії – на думку мого інформатора – думало так само воювати з большевиками й укріпляти українську державність коштом Галичини. А саме думало воно коштом Галичини замиритися з Польщею, через Польщу добути визнання антанти і так удержатися проти большевиків. До війни з большевиками воно конче потребувало галицької армії, однаке для замирення з Польщею коштом Галичини йому заваджало галицьке правительство»¹⁷.

Натомість у публічній риториці і Диктатор, і Головний отаман, змагалися між у тому, хто є більшим соборником. До такої думки підштовхують матеріали «Державної наради» 25 жовтня 1919 року: «Як у Верховної Влади, Диктатора Західної Области, Уряду Наддніпрянщини і в обох арміях панує гармонія, згода, одна воля, один національний могутий дух [...]» (С. Петлюра); «Галицьке громадянство леліє ті самі національні ідеали, що й Наддніпрянська Україна, а наддніпрянська армія своєю кровю від Збруча аж по Київ позначила хресну дорогу любови до Соборної України» (Є. Петрушевич). Але (sic!): «Згідно з конституцією Національної Ради, аж до ратифікації акту злуки Українськими Установчими Зборами, Західна Область УНР мусить мати своє територіяльне правительство. Через те і з огляду на інтереси армії та закордонну ситуацію Диктатор не сміє зложити своїх повноважень, аж доки галицьке громадянство не зможе виявити своєї збірної волі з сього приводу»¹⁸. Тож, підсумовуючи мову про цю подію, М. Лозинський констатував: «На дальший хід подій вона (нарада 25.10.1919 р. – І. М.) нічим не вплинула. Ані скріпила сил держави, щоби відвернути катастрофу втрати території. Ані не витворила моральної атмосфери, щоби серед катастрофи, яка прийшла, не потерпіла ідея, за яку гинуло військо з усіх українських земель, – ідея з'єдинення всіх українських земель в незалежну державу»¹⁹.

Проголошення Диктатури спричинило й відхід галичан від соборницького ідеалу. Зосібна Станіслав Дністрянський виснував: «Диктатура повернула до правного становища з часів перед злукою обох українських республік, та вивісила прапор самостійної "Галицької Держави". Висловом сього змагання являється проєкт "основ державного устрою Галицької Держави", що його диктатура предложила союзним державам (антанти) та лізі народів. Предложено сей проєкт 30 квітня 1921 р.»²⁰. Розпочалися активні, але безуспішні, зовнішньополітичні спроби промоції Галицької Держави, такої собі «Швайцарії Сходу». Ці наміри були лише свідченням «підприємницької дипломатії» західноукраїнського політикуму²¹, а події подальшої історії, як відомо, були цілком іншими. Для галицьких політиків, натомість, боротьба за державність ще деякий час тривала²².

Підсумовуючи сюжет про нашого третього Чорного лебедя, зауважмо, що акт установлення Диктатури від 9 червня 1919 р., хоча й не безпосередньо (однак за наявності інших складових), певною мірою призвів до зміни статусу Галичини на геополітичній шахівниці тогочасної Європи, що його увиразнив цілий «каскад» подій: 1) рішення Найвищої Ради ПМК від 25 червня 1919 р. про дозвіл Польщі зайняти Галичину; 2) Варшавський договір 1920 р. (договір Пілсудський-Петлюра), згідно із яким до Польщі зокрема мала відійти й Східна Галичина; 3) Ризький договір 1921 р., що, фактично, анулював Варшавський договір, а УСРР відмовилася від претензій на Східну Галичину, передавши її II Речіпосполитій; 4) рішення Ради послів держав Антанти від 15 березня 1923 р. про визнання суверенітету Польщі, в т. ч. і над Східною Галичиною.

Відтак Диктатура ЗОУНР, окрім вождизму його очільника, не дала очікуваного результату, а реалізація ідеї «Галицької Держави» закінчилася крахом і політичним

банкрутством еліт. Сюди ж додаймо й речі, сказати б, «ближчого» просторово-часового порядку – трагедію Галицької Армії за Збручем 1919 р., її трансформацію 1920 р. у ЧУГА, а також проголошення Галицької соціалістичної советської республіки 1920 р.

Тому й нині актуальними є рядки, написані Сергієм Шелухиним у його відомій праці про Варшавський договір 1920 р.: «Національні інтереси і орієнтація на свою націю – ось основні кермуючі принципи, директиви і критерій національної роботи. [...] Тільки вони психологічно завше держатимуть в орбіті національних ідеалів, починаючи з ідеалу Соборности Української нації [...] тільки вони завше нагадуватимуть і промовлятимуть про державність, незалежність, суверенність, свободу, як ціль праці. Тільки вони завше перестерігатимуть од всього, що й саму свободу може зробити тільки номінальною, словами та формульовкою без матеріального змісту, фікцією, обманством...»²³.

Завершуючи те, що, насправді, ніколи не завершиться – ламання списів істориками і політологами над проблемами українського державотворення – зауважмо такі моменти. Найперше, послуговуючись Талебовою теорією, можна припустити, що Чорних лебедів Української революції у її західноукраїнському вимірі можна розмістити у Талебові квадранти²⁴: першого Чорного лебедя (Листопадовий зрив) – у Четвертий квадрат зони впливу позитивного Чорного лебедя; третього Лебедя (Диктатура ЗОУНР) – також у Четвертий квадрат, але вже зони негативного Чорного лебедя. А от другого Чорного лебедя (або першого і єдиного Сірого лебедя) (рішення УНРади про злуку) – у Третій квадрант, який передбачає прості фінали – ймовірність такого лебедя не вплинула на сумарний фінал (22 січня 1919 р.). Тому лише Листопадовий зрив і Диктатура ЗОУНР цілком розміщуються в т. зв. «ареалі Чорних

лебедів» – четвертому квадранті, території, «де різниця між відсутністю доказів і доказом відсутності стає прірвою» (курсив Н. Н. Талеба. – І. М.)²⁵.

І знову ж таки, як тут без інтриги, взоруючись на Талебові міркування? Пропоную уявити, що Українська революція в Галичині завершилася не 1923 р. (фактичним припиненням існування ЗУНР в її еміграційній формі), а продовжувалася аж до 30 червня 1941 р. – проголошення Акта відновлення Української Держави (в цьому є певна логіка: у декларації Крайового Проводу ОУН(Б) з серпня 1941 р. зазначалося, що акт 30.06.1941 р. є історичним документом, який «закінчив певний період української визвольної боротьби»²⁶). Адже саме ця подія – ще один Чорний лебідь, подібний за своєю «чорнолебединою» природою до Листопадового зриву, а тому, сказати б, типологічно схожий. Адже члени ОУН(Б), які проголосили його у Львові, «заскочили» нацистів зненацька, увіпхавши нацистський режим у прокрустове ложе між політичною доцільністю, доконаними фактами і національно-визвольною боротьбою українців в умовах Другої світової війни. Щоправда у цьому прокрустовому ложі вмістилися не лише нацисти, а й поряд з ними й українські націоналісти (пригадаймо пункт у цьому документі, що «Відновлена Українська Держава буде тісно впівдіяти Націонал-Соціалістичною Велико-Німеччиною [...]»²⁷, над яким досі дискутують не лише історики). Бо ж це, як покликався у своїй праці Ярослав Стецько на думку американського історика Вільяма Генрі Чемберлена, «проголошення було цілковитою неспованкою для німців і поставило їх у дуже невігідне становище. Признати їй цей доконаний факт (курсив в оригіналі. – І. М.) означало б відмовитись перемінити Україну в колонію німецького “лебенсрауму”»²⁸. Та й вже сам Я. Стецько зауважував: «Удар прийшов для німців несподівано. Вони не знали ситуації, її вирішали українці. Це є по сьогодні матеріальною і моральною поразкою німецької окупації і намірів німців. [...] На тлі військової аналізи нам стає ясно, чому німці, ув'язнивши ініціаторів акту 30 червня, так вперто вимагали від них, щоб вони відреклися і відкликали акт відновлення української держави»²⁹. Як зауважував у своїй найвідомішій монографії Володимир Косик, «заскочені розвитком подій, керівні органи Берліну висловлювали роздратування. Після Литви, це друга країна, що порушила німецькі плани, проголосивши незалежність й створивши уряд»³⁰. Ідея Акта була, сказати б, прогностично-соборницькою: «На західних землях України твориться Українська Влада, яка підпорядковується Українському Національному Урядові, що створиться в столиці України – Києві з волі українського народу»³¹.

Відтак те, що відбулося 30 червня 1941 р. у Львові цілком відповідає Талєбовій логіці про екстремальну, виняткову і абсолютно несподівану подію, адже дізнавшись про проголошення відновлення Української Держави, офіційний Берлін 2 липня негайно постановив це рішення ліквідувати, а 21 липня МЗС Третього Райху повідомило, що «інсценізований у Львові Акт» «не має жадного державно-правного значення» і загалом «Немає ніякої української держави»³². Не такою ця подія була для Політичного Бюро ОУН-Бандери у Берліні, адже воно прирівняло акт 30 червня 1941 р. до акту 22 січня 1918 р. у Києві (проголошення незалежності УНР) і акту 1 листопада 1918 р. (Листопадового зриву)³³. Зауважмо: Акт відновлення Української Держави 30 червня 1941 р. став Чорним лебедем не для тогочасних західних українців (хоча й почасти), а для «чужих» – передусім окупаційної нацистської влади. Щоправда цей Чорний лебідь – спробу нового етапу державотворення в умовах воєнно-політичного конфлікту – спровокував не лише арешти провідних українських

націоналістів, перебрання німцями командування батальйонами «Ролянд» і «Нахтігаль», а й міг вплинути й на знищення євреїв і польської інтелігенції у Львові влітку 1941 р., інспіроване окупаційною владою, що можна розглядати й як розплату за 30 червня 1941 р. (адже у Львові окупанти використали проголошення відновлення Української Держави в своїх антисемітських і антипольських цілях). Далі, у липні була передача Галичини командуванню військової тилової зони, 1 серпня – включення Галичини до складу Генеральної Губернії.

Отже, про «чорнолебедину» логіку – (не)ймовірні випадки західноукраїнської державности – кілька рядків для тих, хто не надто уважно читав увесь цей текст:

перший Чорний лебідь – 1 листопада 1918 р. – Листопадовий зрив і подальше творення держави західних українців;

другий Чорний лебідь (насправді, Сірий лебідь) – 3 січня 1919 р. – рішення УНРади у Станиславові про злуку ЗУНР і УНР – фактична ліквідація західноукраїнської державности у формі ЗУНР;

третій Чорний лебідь – 9 червня 1919 р. – рішення УНРади і РДС ЗОУНР щодо проголошення Диктатури ЗОУНР – поступовий перехід до моделі «Галицької Держави».

Епілог західноукраїнського державотворення: Чорний лебідь – 30 червня 1941 р. – проголошення Акта відновлення Української Держави – соборницькі надії з сумнівним «зовнішнім» союзником.

«І що мені з цього усього?» – запитає мій уважний читач. Відповідь така: тваринний світ як метафора нашої політики, ще довго переслідуватиме українську історію. І не буде він назагал такий уявлений, як леви і лиси Вільфредо Парето, або ж лиси Й. В. фон Гете чи І. Франка, він матиме свої реальні прототипи в сімействі теоретизованих Талєбових «Чорних лебедів» і «Сірих носорогів» Мішель Вукер. Дошкульним натомість залишатиметься оманливість наратива й бажання політичних акторів обов'язково стати «хітмейкерами» в добу «плутократів». А можливо це й є справжня антикрихкість – (не)вразливе у реальному житті?

¹ Костенко Л. *Вибране*. К.: Дніпро, 1989. С. 101.

² Кедрин І. *Життя – події – люди. Спомини і коментарі*. Нью-Йорк: Видавнична кооператива «Червона Калина», 1976. С. 57-58.

³ М. Ч. *Десять днів у Києві в січні 1919 р. Спомини з Трудового Конгресу (Докінчення)*. «Літопис Червоної Калини». 1931. Ч. 6. С. 4.

⁴ Цегельський Л. *Від легенд до правди*. С. 283-284.

⁵ Там-таки. С. 286.

⁶ Лозинський М. *Галичина в рр. 1918–1920*. Відень: Український Соціологічний Інститут, 1922. С. 168.

⁷ Талєб Н. Н. *Чорний лебідь*. С. 12.

⁸ Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Документи і матеріали у 5-ти томах. Т. 2. С. 397, док. № 246.

⁹ Павлишин О. *Диктатор Євген Петрушевич*. У: Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Енциклопедія. Т. 2 (З–О). Івано-Франківськ: Манускрипт-Львів, 2019. С. 543.

¹⁰ Вячеслав Липинський. *Твори, архів, студії*. За загальну редакцію Євген Зиблікевич. Архів. Т. 7: Листи Осипа Назарука до Вячеслава Липинського; редактор Іван Лисяк-Рудницький. Філяделфія: Східньо-Європейський дослідний інститут ім. В. К. Липинського, 1976. С. 140.

¹¹ Там-таки. С. 34.

- ¹² Докл.: Монолатій І. *Сила ЗУНР. Вибрані питання потенціалу, безпеки і дипломатії держави*. С. 66-70.
- ¹³ Павлишин О. *Євген Петрушевич (1863-1940). Ілюстрований біографічний нарис*. С. 213.
- ¹⁴ Діяльність УНР 1920-1930 років минулого сторіччя в архівних документах розвідки. (Частина І). К.: Служба Зовнішньої Розвідки України; Галузевий державний архів, 2019. С. 210, 211-212, № 57 (ГДА СЗРУ. Ф. 1. Спр. 11012. Т. 12. Арк. 126, 127-128).
- ¹⁵ Там-таки. С. 220, № 59 (ГДА СЗРУ. Ф. 1. Спр. 11012. Т. 12. Арк. 136).
- ¹⁶ Павлишин О. *Євген Петрушевич (1863-1940). Ілюстрований біографічний нарис*. С. 210-211.
- ¹⁷ Лозинський М. *Галичина в рр. 1918–1920*. С. 172.
- ¹⁸ Там-таки. С. 180, 181.
- ¹⁹ Там-таки. С. 183.
- ²⁰ Дністрянський С. *Загальна наука права і політики*. С. 334.
- ²¹ Докл.: Монолатій І. *Сила ЗУНР. Вибрані питання потенціалу, безпеки і дипломатії держави*. С. 61-64.
- ²² Див.: За державну незалежність Галичини. Чому українська Галичина не може прийти під Польщу. [Зладив д-р Михайло Лозинський]. Відень: Видання Президії Української Національної Ради, 1921; Нехай живе Незалежна Галицька Держава! Збірка статей. Відень: Накладом «Українського прапора», 1922.
- ²³ Шелухин С. *Варшавський договір між Поляками й С. Петлюрою 21 квітня 1920 р.* Прага: В-во «Нова Україна», 1926. С. 7.
- ²⁴ Талеб Н. Н. *Чорний лебідь*. С. 342-343, табл. 1.
- ²⁵ Там-таки. С. 344.
- ²⁶ Косик В. *Україна. Довга і важка боротьба за існування*. К.: ВД «Києво-Могилянська академія», 2014. С. 173.
- ²⁷ Там-таки. С. 155.
- ²⁸ Стецько Я. *30 червня 1941. Проголошення відновлення державности України*. Торонто – Нью-Йорк – Лондон: Накладом Ліги Визволення України; Організації Оборони Чотирьох Свобід України; Української Видавничої Спілки, 1967. С. 349-350.
- ²⁹ Там-таки. С. 443.
- ³⁰ Косик В. *Україна під час Другої світової війни 1938–1945*. З французької переклав Роман Осадчук. Київ – Париж – Нью Йорк – Торонто: УККА, 1992. С. 116.
- ³¹ Там-таки. С. 573, док. № 56.
- ³² Див.: Косик В. *Україна. Довга і важка боротьба за існування*. С. 157, 162, 170.
- ³³ Там-таки. С. 170.